

1958. GADA LATGALES KULTŪRAS NEDĒĻAS POLITISKIE ZEMTEKSTI

Jānis Streičs

janis.streics@gmail.com

Atslēgas vārdi. *Hruščova atkusnis, Latgale, nacionālkomunisti, atkalpievienošana Vitebskas guberņai, Latgales kultūras nedēļa*

“Ja jūs mums vēl ķepurosities pretī, tad mēs jums Daugavpilī “pridņestrovju” sarīkosim!” — ar šiem vārdiem barikāžu gadā Maskavā PSRS Augstākās Padomes priekšsēdētājs Anatolijs Lukjanovs brīdināja mūsu deputātu, Tautas frontes vadoni Daini Īvānu. Taču mūsējie turpināja iesākt un draudētājs pats nokļuva cietumā. Nu esam brīvībā, taču lielā kaimiņā vēlme redzēt mūs zem viņu divgalvainā ērgļa spārna joprojām lidinās pāri Latgalei. Pieminu šo brīdinājumu tāpēc, ka 2017. gada pavasara sarīkojumā Rēzeknē ar nosaukumu “Latgales simtgades kongress” es ieraudzīju antitēzi tai senajai 1958. gada Latgales kultūras nedēļai Rīgā, kura saglabāja Latvijas gara un fizisko vienotību, izglābjot Latgali no atkalpievienošanas Vitebskas guberņai. Jo tad no politiskā teātra aizkulisēm pienāca šādi signāli.

Vēsturiskā situācija

Bijām nodzīvojuši Staļina režīmā vairāk kā astoņus gadus, pieredzot gan nacionālo partizānu cīņas ar nošauto cīnītāju izlikšanu tautas biedēšanai pie ieejām baznīcās, gan arestus un masu deportācijas, kam sekoja viensētu likvidēšana ar piespiedu stāšanos kolhozos, gan valsts aizņēmumu, kas atņēma to, ko nopelnīja. Cauri laikam kā meti stiepijas nemitīgās denunciacijas, aresti un staļinisko kadru selekcija, kas bija posts it īpaši kolhoziem, kur par priekšsēdētājiem atsūtīja Krievijas apzinīgā proletariāta pārstāvjus, kuri neprata atšķirt rudzus no spaļiem. Tas viss skāra Latgali pat vairāk nekā citus novadus, jo Māras zeme tika pārvērsta garīgajā tuksnesī. Ja citur daudz ko no kultūras mantojuma vēl varēja lietot, tad Latgalē, izņemot tautas dziesmas, segas un cimdus, viss pārējais tika nīcināts. Pat tāds arods kā podniecība,

sen zināma kā Latgales zīmols. Bet nu šiem amatniekiem aizliedza ņemt mālus no kolhozu zemes, viņus sauca par spekulantiem un sliņķiem, uzlika naudas sodus.

Latgales atmoda un kultūra jau no laika gala ir bijusi cieši saistīta ar katoļu baznīcu. Francis Trasūns kļuva par Latvijas atkalpievienošanās garīgo vadoni, Nikodems Rancāns — par tautas izglītības celmlauzi, Pēteris Strods — par latgaliešu rakstu valodas gramatikas veidotāju. Jaunie Latgales rakstnieki lielākā vai mazākā mērā pārstāvēja katoļu baznīcas ideoloģiju. Talantīgākie, kuri agrāk publicēja darbus literārajā valodā — Jānis Klīdzējs un Alberts Sprūdžs, bija sevi kompromitējuši ar līdzdalību vācu okupācijas presē. Viņus vajadzēja aizmirst.

Svaigas vēsmas sāka strāvēt pēc Staļina nāves un pēc 1956. gada kompartijas 20. kongresa, kas atmaskoja Staļina kulta

un tirānijas nelietībās. Kaut patiesībā ne jau Ņikita Hruščovs, bet Lavrentijs Berija bija pirmais staļiniskā režīma ledlauzis ar tūlītējām amnestijām, ar ārstu lietas izbeigšanu, ar projektiem likvidēt Gulaga nometnes un Vācijas apvienošanu vienotā valstī, ar privātīpašuma kā progresa veicinātāja atzišanu. L. Berija izvilka gaismā sen, 1923. gadā notikušā VKbP 12. kongresa lēmumus, kurus neviens nebija atcēlis. Runa bija par nacionālo kadru prioritāti savienotajās republikās un lielkrievu šovinisma kaitniecisko dabu. Tas iedrošināja vai visu republiku patriotus komunistus. Lasot dokumentus un to laiku presi, rodas iespaids, ka par tādu latviešu vadošo kadru atļaušanos, kāda modās, L. Berijas nacionālās politikas drošināta, pēc gadiem desmit vairs nevarēja pat sapņot.

Diemžēl šim reformatoram bija lemts darboties tikai trīs mēnešus¹. Staļins nomira martā, bet L. Beriju arestēja jūnijā, jo viņš bija "paskrējis" Hruščovam priekšā un L. Berijas autoritāte bija lielāka nekā Ņikitam Sergejevičam. Un aktivitāte tāpat. Sāncensi vajadzēja novākt. Kad tas tika izdarīts, Ņ. Hruščovs izrāva reformu stafeti no nošautā L. Berijas rokām, ne tik daudz lai reformētu valsti, bet gan lai iegūtu sev absolūto varu. Staļina monumentālās figūras kritiens no postamenta boļševiku *lāģerī* izsauca zemestrīci. Toties ar prieku un cerībām to izjuta reabilitētie un inteliģence, iedvesmota pat tik lielā mērā, ka tad, kad atkusni nomainīja citas, daudz modernākas represijas, tie cauri nākamības gadiem gāja ar devīzi "mēs — sešdesmitnieki".

Nacionāļkomunisti

Līdzī pilsoniskajai atmodai raisījās nacionālā atmoda. Tāpēc Voldemārs Kalpiņš, leģendārais Latvijas kultūras ministrs, neilgo laika posmu no 1955. līdz 1959. gadam ir nosaucis par Atmodas gadiem². Tādējādi, pieņemto atmodu numerāciju vajadzētu pārskatīt. Tikai kāpēc tā vispār ir vajadzīga? Jā, tā bija visistākā Atmoda, kas deva Latvijai

tās personības un talantus, kuri pārmeta tiltu uz to vēsturisko procesu un dižo pavērsienu, kuram akadēmiķis Jānis Stradiņš deva vārdu "Trešā atmoda". Tie ir neatkarīgajā Latvijā dzimušie, kas brīvības garu bija ieņēmuši līdz ar mātes pienu un kam isā poststaļiniskā atmoda bija kā ticības sakraments. Nākotnē tie gadi tiek dēvēti kā Berklava laiks. Un, re, cik divaini. Šis virs bija tikai Ministru prezidenta vietnieks. Pāri viņam stāvēja Jānis Kalnberziņš kā partijas CK pirmais sekretārs. Un Vilis Lācis kā tiešais priekšnieks. Visu jau noteica Maskava caur Latvijas kompartijas Centrālo komiteju. Eduardam Berklavam, pārejot no dienesta armijā uz darbu partijas aparātā, bija izdevies tur pārvilkst savējos. Sabiedrotais izrādījās arī Ministru padomes priekšsēdētājs V. Lācis. Pat J. Kalnberziņš, jūtot vairākumu, bija berklaviešu pusē. Līdz zināmam laikam.

Latviešiem par labu nāca tautas sacelšanās Budapeštā tā paša vēsturiskā 20. kongresa gada nogalē, kad padomju karaspēks Ungārijā asiņaini izrēķinājās ar nemierniekiem, kuri bija izrādījuši vēlmi atbrīvoties no krievu okupācijas. Tas saasināja nacionālo jautājumu un lika Kremlim kļūt piesardzīgākam. Tāpēc, kad par konfliktiem Latvijas kompartijas Centrālajā komitejā ziņoja Ņ. Hruščovam, viņš tikai pasmējās, jo cīņa starp vecajiem un jaunajiem notiekot arī viņa kantorī. Un tas labi, jo ir jādod zaļā gaisma jaunajiem kadriem. Nacionāļkomunisti nebija komanda. Arī savstarpējās attiecībās tie *nečupojās*, neciemojās cits pie cita. E. Berkļavs tikai vienu vienīgu reizi bija ieskrējis dzīvoklī pie V. Kalpiņa, lai parakstītu kādu papīru. Toties viņu darbību vienoja kopsaucējs, kam vārds bija Latvija un latvieši.

Pretinieku nometnes priekšgalā bija no Maskavas iesūtītais latvietis Arvīds Pelše kā boļševistiskās ideoloģijas uzraugs jau kopš 1941. gada. Varaskārs karjerists, kurš nemitīgi meklēja izdevību veikt dižu varoņdarbu, kas atbalsotos Maskavā. Sākumā viņš iestājās par latviskumu, bet vēji mainījās un A. Pelše gribēja novākt Brīvības pieminekli. Neizdevās.

Tēlnieces Veras Muhinas loma ir pārspīlēta. Pēc kara viņa vairs nebija Staļina favorīte. Eiropā slavenai tēlniecei Maskavā netika atļauta neviena personiskā izstāde. Iespējams, ka viņa sarunās par pieminēti bija uzaicināta kā konsultante, kaut dokumentālu pierādījumu neesot. Mūsu brīvības simbolu paglāba Baltijas kara apgabala priekšnieks, armijas ģenerālis Ivans Bagramjans, kurš, būdams partijas CK biroja loceklis, negaidot nostājās E. Berklava pusē ar vienkāršiem vārdiem: "Tik skaists pieminēklis. Žēl tādu iznīcināt. Kā tas jums traucē?" Ar to pietika. Šis armēnis bija galvenā figūra okupētajā Latvijā. Šādu informāciju man sniedza Vadims Fersovičs, bijušais Baltijas kara apgabala Kontrpropagandas daļas vadītājs. Viņš konsultēja divas manas kara filmas. Ņemiet vērā, ka šis pieminēklis bija ilgota iztapoņu akcija visos okupācijas gados. E. Berklavs piemin, ka viņam kā komjauniešu līderim tika ieteikts nakti ar traktoriem nogāzt to statuju, par ko publiski izteiktu rājienu³. Bet patiesībā saņemtu gan pateicību, gan uzticību, gan citus labumus. Tāpēc es neapstrīdu V. Muhinas kā konsultantes lomu un līdzdalību kādā pirmskara akcijā, kad viņa vēl bija favorā. Nākamais A. Pelšes nodoms bija gāzt no amata V. Lāci, jo tas bija paredzējis savu Ministru prezidenta posteni atvēlēt E. Berklavam. Izdevīgu gadījumu A. Pelšem piespēlēja 1952. gadā izdots V. Lāča romāns "Uz jauno krastu", kuru viņš nokritizēja kā apolītisku un komunistu idejai svešu. Negaidot Lāča pusē nostājās pats Staļins, ar pseidonīmu "Biedru grupa" parakstot romānu cildinošu materiālu laikrakstā "Izvestija". A. Pelše pierima. E. Berklavs piemin, ka viņa pretinieki ar A. Pelši piekšgalā bija vienojušies apbērt Maskavas Centrālo komiteju ar nemitīgām sūdzībām, līdz no turienes atsauksies. Vēstules sūtīja ar izdomātiem latviskiem uzvārdiem — Kalniņš, Siliņš, Eglītis, Bērziņš u.t.t. To neviens nepārbaudīja. Ticu, ka arī Latgales sakarā tāpat tika rakstīts. Jau pieminēju, ka okupācija šo novadu bija pārvērtusi garīgajā tuksnesī. To izjutām mēs, bet ne oku-

panti, kuri bija sasēdināti visos varas krēslos un uzskatīja, ka uz šo zemes stūri viņiem ir "vēsturiskas tiesības", kuras nepieciešams atjaunot. Taču Latgales apvienošanās ar pārējiem novadiem bija tiesiski trīskārt apliecināta un ar rīkojumiem no augšas rīkoties nevarēja. Cita lieta — tautas balss, iedzīvotāju vēstules ar lūgumiem atdalīties no Latvijas. Tieši tas tad arī pamazām tika gatavots.

Draudi Latvijas vienotībai

Par šo tēmu nesen runāju ar diriģenti Terēzi Broku no Daugavpils. Jautāju, ko viņa zina par to laiku. Rakstisku pierādījumu arī Terēzei nav, kaut viņa ir pārliecināta, ka Latgales kultūras nedēļa paglāba Latgali no atkalpievienošanas Vitebskai, un tā to saprata ikviens. "Padomājiet," — diriģente man teica, — "aiz ko tāds gods īpaši Latgalei? Gan 1958. gada Kultūras nedēļa Rīgā, gan 1959. gada Latgales dziesmu svētki Daugavpilī? Citiem novadiem nekas tāds netika rīkots. Padomājiet!" Kad pirms gadiem piecpadsmit lūdzu Berklavam pastāstīt kaut ko par šiem notikumiem, viņš atvainojās, jo it neko vairs neatceroties. Un tā nebija atruna. Par to pārliecinājos, lasot viņa memuārus. Tajos ir citēti un pārdrūkāti daudzi arhīvos atrodami Kompartijas Centrālās komitejas dokumenti, kas rada kopējo ainu, diemžēl no šaura redzes loka. Taču par faktiem, kas lasāmi Kultūras ministrijas protokolos, viņš nemin ne vārda. Ticu, ka bija aizmirsis. Es iepazinos ar Berklavu 1975. gada 18. novembrī. Viņš bija atvērts un atklāts. Tad personīgi no viņa uzzināju Ņ. Hruščova 1959. gada vizītes sīkākās nianses, kā arī dažus citus notikumus no nacionālkomunistu cīņas par latvisku Padomju Latviju un par sociālismu ar cilvēcīgu seju. Kā arī pilnīgo vilšanos tajā ar vārdiem, ka "kropli tikai kaps var izlabot". Par veltām okupantu cerībām, kuras izjauca Latgales kultūras nedēļa, man apliecināja Jānis Brenčis, to gadu Rīgas komjaunatnes komitejas otrs sekretārs, un arī pats V. Kalpiņš. Citēšu arī operas solistes Alīdas Zvagules atmiņas,

fiksētas V. Kalpiņam veltītajā rakstu krājumā "Stāja"⁴:

"Piecdesmitajos gados Latvijā aizvien vairāk ieplūda krievi, un īpaši tas skāra Latgali. Radās nepieciešamība pierādīt, ka Latgale ir neatņemama Latvijas trešā zvaigzne. Draudzīgās sarunās V. Kalpiņš mums pastāstīja, ka Maskavas visaugstākajās instancēs virmojot doma par Latgales pievienošanu Baltkrievijai. Viņš bija izdomājis, ka daļu no Latgales glābšanas plāna izpildīsīm mēs, jaunie mākslinieki, kuri 1955. gada decembrī Latvijas mākslas dekādē godam pārstāvēja Latviju." Un Latgali, es gribu piebilst, jo par to ar prieku rakstīja un stāstīja pats V. Kalpiņš, jo Maskavā tieši Latgales koru un deju priekšnesumi pievērsa sev īpašu uzmanību. "Tā ir tīra manta bez svešķermeņa piejaukuma," — viņš atceras, ko par latgaliešiem teica Maskavas speciālisti: "No Dieva puses, nejaucieties tie iekšā ar savām režijām, horeogrāfijām, apstrādājumiem. Mākslīgais, teatralizētais uzskaitinājums sajauks visu mūziku."

Tie bija uzmundrinoši padomi un klāt tiem arī pārdomu tēma, pasniegta no tīras sirds ar maskaviešu rūpi par Latgali, kura esot tik daudz cietusi, vairāk par citiem Latvijas novadiem, ka nav vairs ne savas valodas, ne literatūras. Kaut novads ir acīmredzami pārrāks par pārējiem ar savu etnogrāfiju, kas patiesībā daudz tuvāka baltkrieviem nekā kurzemniekiem. Un vai tad nebūtu labi, ja atkal, kā tas bija pirms revolūcijas, latgalieši no jauna ieietu Vitebskas aprūpē. Šādu soli no sirds sveiktu Maskava un būtu gatava dot latgaliešu kultūrai zaļo gaismu. "Padomājiet par to, Voldemar Krišjanovič! No tīras sirds iesakām." Uz ko V. Kalpiņš tiem esot nocītējis Ļeņina uzskatus par kādas republikas izstāšanos no PSRS, kas šajā gadījumā būtu attiecināms uz vesela novada atdalīšanos no savas valsts. "Katrai republikai ir tiesības atdalīties, ja tam piekrit pārējās un ja tas neskar visas savienības kopējās intereses". Tas bija boļševistiskās demagoģijas radītais paraugs, kas lika pasmaidīt pat labu vēlo-

šajam maskavietim. Bet zinot, ka nav dūmu bez uguns, Voldemārs, Krišjāna dēls, sāka ausīties. Kaut Maskavas dekādes laikā viņš vēl bija tikai ministra Jāņa Ostrova vietnieks. Taču tik spilgts un neordinārs, ka būtībā ar V. Kalpiņu rēķinājās vairāk nekā ar J. Ostrovu, kurš, būdams Jānis, maz ko saprata no *latviskās būšanas*, jo bija ieradies kopā ar okupantiem no Krievijas. Un te ir jāpiemin kāds senāks notikums un tā politiskais zemteksts.

Atcerēsimies faktu, ka pirms kara arī Daugavpilī sekmīgi darbojās teātris, kaut arī pilsētā latvieši bija tikai 14 procenti no kopējā iedzīvotāju skaita. Teātris aktīvi darbojās arī vācu okupācijas laikā, kas nekur netiek uzsvērts. Aiz bailēm, vai? Bet es zinu, ka mani radi vai katru vakaru devās uz Vienības namu kaut vai tāpēc, lai kaut pāris stundas padzīvotu citā pasaulē, kur gaišs, silts, kur nav kara un cilvēki tic mīlestībai. Uz dažām izrādēm meičas pat no tālienes brauca, lai noskatītos kaut vai Elīnas Zālītes sentimentālo drāmu "Rudens rozes" un citus, daudz saturīgākus iestudējumus. Aktieru sastāvs te kopš Ulmaņa laikiem bija izcils, jo kad Vadonis likvidēja Strādnieku teātri, bez darba palikušie talanti atrada skatuvī Daugavpilī. Teātri uzturēja Daugavpils pašvaldība, jo Labklājības ministra postenis valstī bija uzticēts Daugavpils ilggadējam pilsētas galvam Jānim Volontam. Arī vācu laikā daudzi aktieri te slēpās no iespējamām arestiem, tālāk no Rīgas skauģu acīm. Un piepeši, līdz ar okupāciju, teātris pārstāj eksistēt! Skatos ziņu avotos un lasu, ka tas noticis aktieru trūkuma dēļ. Tie esot devušies bēgļu gaitās. Nav taisnība! Lieta tā, ka līdz ar karaspēku Daugavpilī ieradās jau gatava krievu teātra trupa. Armijas pirmais ešelons ir frontinieki, kas cīnās ierakumos, iet uzbrukumā, aizstāvas. Otrais ešelons ir apgāde ar municiju, barošana, medicīnas dienests, komandējošie posteņi. Bet pastāv vēl kāds neredzamais "ešelons", kas plāno okupētās teritorijas pārvaldīšanu, un par to tiek domāts jau laikus. Līdz Latvijai bija vēl tālu, bet Krievijā jau darbojās Padomju Latvijas ministrijas,

kuras izstrādāja Latvijas vadlīnijas visām dzīves norisēm. PSRS teritorijā kā ar uguni tika meklēti vēl nenobendētie latviešu speciālisti, lai tos piekabinātu otrajam ešelonam un liktu pie darba, tiklīdz Latvija tiks atkarota. Pie latviešu strēlnieku divīzijas pastāvēja dziesmu un deju ansambļi. Bet nedomājiet, ka tas tika radīts dziesmai un dejai. Tā bija tikai izkārtne. Patiesībā tas bija "Trojas zirgs", ar kura palīdzību Latvijā tika iesūtīti savi, sarkanie speciālisti. Pētot Aleksandra Leimaņa un Veras Baļunas likteņus, par brīnumu, atklāju, ka viņi šeit ieradās kā šī ansambļa dalībnieki, kaut tur nedz strādāja, nedz pazina personālu. Redziet, kaut kur tālu no Rīgas, kad te vēl maršēja vācu leģionāri, jau domāja gan par Daili, gan Drāmas teātra vadīšanu sociālistiskā reālisma garā. Tātad arī Daugavpils krievu teātris jau bija okupantiem padomā. Tieši tāpēc te der atcerēties Šillera teikto: teātris ir nācijas pilngadības apliecība. To pierāda mūsu valsts vēsture. Jo latviešiem vispirms bija savs teātris, un tikai tad tapa sava valsts. Vai nav tā pati okupantu cerība: būs krievu teātris, būs krievu autonomija vai atgriešanās Krievzemes klēpī. Rīga krita 1944. gada 13. oktobrī, bet Daugavpilī jau no augusta sākuma pilnā sparā darbojās Krievu drāmas teātris, rādot latviešiem Ostrovska lugu "Bez vainas vainīgie".

Un tas nacionāli noskaņotajam blokam lika rīkoties aktīvāk. Un tālāk kā ķēdes reakcijā katrs notikums rosināja nākamo. E. Berklavs partijas CK plēnumos nemitīgi runā par kultūru, aicinot saasināt valdības rūpes par to. 1958. gadā tiek izsludināts visas Latvijas Kultūras mēnesis. No Rīgas uz republikas centriem dodas inspekcijas, lai noskaidrotu situāciju, problēmas un iespējamo palīdzību. Latgales centros, Rēzeknē un Daugavpilī, atklājas bēdīga aina. Kultūras procesa vadības posteņos iecelti ierēdņi, kam sveša gan kultūra, gan Latvija un latvieši.

Par šo tēmu ir vērts pieminēt faktus, kas saistīti ar Daugavpili un kurus atceras E. Berklavs:

"Daugavpils pilsētas izpildkomitejas kultūras nodaļas vadītājam b. Lindei nav autoritātes darbinieku vidū. Viņa ir ļauna un rupja. Linde neprot latviešu valodu, latviešu kultūrā neorientējas un tāpēc nereti nokļūst neveiklā situācijā. Viņa maz pazīst padotos un tāpēc kļūdās, tos izvietojot darbā.

Mākslas skola tika izlikta no telpām, jo mācības notika latviešu valodā.

Par kultūras nodaļas instruktoru strādā medicīnas māsa b. Grudjeva. Latviešu valodu neprot, latviešu tautas un jo sevišķi latgalešu kultūras tradīcijas nezina un kultūrizglītības darbā neorientējas.

Par centrālā kultūras nama direktoru strādā b. Spivaks, kas beidzis Odesā jūrniecības tehnikumu. Kultūrizglītības darbs Spivakam nav pazīstams, tāpēc padoto vidū viņam nav autoritātes. Šajā kultūras namā par instruktoru strādā b. Ždanova, kas beigusi mašīnbūves tehnikumu Kaļiņinā, un arī viņai kultūrizglītības darbs ir svešs. Biedri Linde un Spivaks kultūras namā Nr. 1 par deju kolektīva vadītāju pieņēmuši b. Baranovu — cilvēku ar zemu kultūras līmeni, cilvēku, kam trūkst sajēgas par elementāru uzvedību, cilvēku, kam nevar uzticēt jaunatnes audzināšanu. Spivaks pats par Baranovu saka: "Tas ir nesavaldāms cilvēks, un nekad droši nevar pateikt, vai viņš ir piedzēries vai skaidrā."

(..) Linde un Spivaks ar savu izturēšanos piespieda aiziet no darba b. Skromani, komjaunieti, latvieti, kas sekmīgi bija absolvējusi Rīgas Kultūrizglītības tehnikumu tautas deju specialitātē un labi veica mākslinieciskās vadītājas pienākumus kultūras namā Nr. 1. Tagad b. Skromane vada deju kolektīvus vidusskolā ar latviešu mācību valodu un Pionieru pilī. Par viņas darbu ir labas atsauksmes."

Pētot materiālus kā avīzēs, tā valsts arhīvos⁵, brīnos par to, ka ideja par Latgales kultūras nedēļu izvirda spontāni. Toties E. Berklava memuāri atklāj asu, nesamierināmu konfliktu Latvijas kompartijas virsotnē, kurā pret liberāli un latviski noskaņotajiem komunistiem ar jaunu spar pretim stājas

A. Peļše ciešā sadarbībā ar laikraksta “Sovetskaja Latvija” galveno redaktoru N. Saļejevu un ar Baltijas kara apgabala priekšnieku Aleksandru Gorbatovu. Latviešiem lojālais armēnis Bagramjans jau ir aizņemts ar citām rūpēm pašā virsotnē Maskavā. Visās publikācijās tiek ziņots par gatavošanos grandiozajiem 1959. gada 19. jūlijā Latgales dziesmu svētkiem Daugavpilī Stropu estrādē. Un piepeši parādās Kultūras ministrijas 1958. gada 22. jūnija lēmums par Latgales kultūras nedēļu Rīgā ar konkrētiem datuma rāmjiem decembrī.

Tiešām jādōmā — kāpēc tāda uzmanība Latgalei? Laikā, kad ikvienu soli vajadzēja saskaņot ar Maskavu. Laikā, kad priekšā Latgales dziesmu svētki, kas būtībā jau paši par sevi ir Latgales demonstrācija. Kāpēc?

Kultūra kā politiska akcija

Patiesībā šoreiz lielu lomu nospēlēja subjektīvais faktors — E. Berklava raksturs. Šis vīrs neprata piekāpties un ieklausīties. Viņš bija atklāts, tiešs un ass kā kaujas duncis. Uzsācis cīņu par Daugavpils latviskošanu, viņš tur saņēma aizvainojošu pretestību. Teātris atteicās iestudēt latviešu repertuāru. E. Berklavs jutās aizskarts un pazemots kā latvietis savas zemes apvidū, ko okupanti sludina kā savējo. Publikācijas “Cīņā” par pilsētas kultūras darba speciālistu neatbilstību amatam Daugavpils partijas komiteja kvalificēja kā apmelojumu, bija gatava tiesāties, pieprasīt kompensāciju “Cīņas” redaktoram Pāvilam Pizānam un nekaunīgi paziņoja, ka latviešu avīzēm nav tiesību rakstīt par Daugavpili! Ar to E. Berklava pacietības vadzis tika laužts. Partijas CK birojā viņam pagaidām vēl bija vairākums, un tur viņš panāca savu.

Sarunās ar V. Kalpiņu sapratu, ka te gluži kā nūjai ir divi gali. Maskava pieļāva vēltīt īpašu uzmanību šim novadam, cerot, ka tā tiks īstenots slepenais mērķis, jo bija sakrājis daudz sūdzību. Taču V. Kalpiņam un E. Berklavam bija pavisam citi mērķi.

Apliecināt Latgali kā Latvijas neatņemamu daļu. Nevienā Kultūras ministrijas dokumentā nav ne rindas par to, ka Latgales kultūras nedēļā jāskan tikai latviešu valodā. To uzziņāju tikai no Lilijas Dzenes publikācijas presē, kur kāda Ilūkstes rajona ierēdne taisnojās, ka nav zinājusi, ka priekšnesumiem jābūt latviešu valodā. Otra rakstu liecība ir Kultūras ministrijas ar roku rakstītā protokolā, kur lasu, ka izrāde netiek pielaista skatē tāpēc, ka tā ir krievu valodā. Redziet, ne visas pavēles un rīkojumi tika izteikti rakstiski. Mēs zinām tādu jēdzienu kā “telefona vara”. Ņemiet vērā arī to, ka komunistu valdīšana piekopa šamanismu. Pastāvēja telefona tiesības un šamaniskie buramvārdi — “biedri uzskata”, “ir viedoklis”, “augšā domā, ka...”. Pat vienkārši daudznozīmīgi teiktajam “vajag” piemita maģija, kurai pakļāvās. Acīmredzot berklavieši tā arī bija rīkojušies. Piezvanīja, ieteica savas domas, un Kultūras nedēļā skanēja tikai “latvīšu volūda”.

Oficiāli presē un intervijās V. Kalpiņš informē, ka Kompartijas Centrālā komiteja ir uzdevusi Kultūras ministrijai kopā ar Latgales pilsētu un rajonu partijas un padomju organizācijām 1958. gada decembrī Rīgā rīkot Latgales kultūras nedēļu. “Tajā piedalīsies šī novada pašdarbības un profesionālās mākslas labākie pārstāvji [...] tas būs pirmais mēģinājums parādīt plašākai sabiedrībai mākslu, kas tapusi Latgalē un par Latgali [...] Latgales novada kultūras nedēļas mērķis — sekmēt kultūras uzplaukumu Latgalē un iepazīstināt ar šīs kultūras īpatnībām un sasniegumiem galvaspilsētas darbaļaudis. Tai jāķļūst par ieskaņu Latgales dziesmu svētkiem, kas notiks 1959. gada jūlijā.”

Valsts Vēstures arhīvs glabā Latvijas Kultūras ministrijas nolikumu par šīs akcijas norisi⁶, kurā ir tiesības piedalīties Krāslavas, Preiļu, Dagdas, Līvānu, Daugavpils, Maltas, Viļānu, Ludzas, Kārsavas, Abrenes, Zilupes, Balvu, Rēzeknes rajona, Daugavpils un Rēzeknes pilsētu māksliniecišķās pašdarbības kolektīviem un solistiem, kā arī profesionālās

mākslas pārstāvjiem — kopskaitā ne vairāk kā 500 cilvēku. Tiesības piedalīties iegūst, savstarpēji sacenšoties. Iesniegumi par piedalīšanos jāiesniedz sava rajona kultūras nodaļai līdz 1958. gada 15. jūlijam. Re, kas par tempiem! Rajona uzvarētājus pa vienam katrā pašdarbības veidā atlasa paša rajona veidotā komisija. Gala skates notiks Daugavpilī un Rēzeknē. Šīm skatēm jāklūst par tautas svētkiem. Daugavpilī 23. un 24. augustā piedalīsies Krāslavas, Preiļu, Dagdas, Livānu un Daugavpils rajona pārstāvji. Rēzeknē 30. un 31. augustā piedalīsies Malta, Viļānu, Ludzas, Kārsavas, Zilupes, Balvu, Abrenes un Rēzeknes rajona pārstāvji. Šajās skatēs tiek atlasīti labākie, lai uzstātos Rīgā. Uz turieni viņus par saviem līdzekļiem komandēs rajonu un pilsētu Izpildu komitejas. Programmās obligāti ir jābūt arī latgaliešu tautas dziesmām un dejām. Vēlams, lai dalībnieki skatē piedalītos savu novadu tautas tērpos.

Svētku organizēšanai tika izveidota iespaidīga žūrijas komisija⁷:

- Prezidijā: Jānis Ivanovs, komponists, V. Kalpiņš, LPSR kultūras ministra vietnieks, Pakalns, Daugavpils izpildkomitejas priekšsēdētājs, Barabanovs, Rēzeknes izpildkomitejas priekšsēdētājs, P. Pizāns, laikraksta "Cīņa" galvenais redaktors.
- Mūzikas mākslā komisiju vada Latvijas konservatorijas rektors Jānis Ozoliņš, atzinību guvušie Latgales diriģenti Staņislavs Broks un Uldis Balodis, Konservatorijas vokālās katedras vadītājs Aleksandrs Viļumanis (tēvs) un Operas direktors Vladimirs Kaupužs.
- Teātra mākslā — Amtmanis-Briedītis, vietnieks Juris Pabērzs, teātra kritiķis, aktieri Hermanis Vazdiks un Alma Ābele, režisore Anastasija Stepulāne un teātra kritiķis Antons Stankevičs, un Ina Celma, KM inspektore.
- Tēlotājā mākslā — komisijas vadītājs mākslas vēsturnieks Jānis Pujāts. Komisijas locekļi: mākslinieki Arvīds Egle, Ģirts

Vilks un Nikolajs Breikšs, kā arī mākslas kritiķis Miķelis Ivanovs.

- Etnogrāfijas un deju jautājumā — Viktors Sams, komponists, ansambļa "Sakta" mākslinieciskais vadītājs. Ignats Muižnieks, rakstnieks, Irēna Strode, baletmeistare, Marga Tetere, režisore.
- Žūrijas komisija literatūrā — rakstnieki: Andris Vējāns, priekšsēdētājs, un komisijas locekļi: Jezups Laganovskis, Jeronīms Stulpāns, Jūlijs Vanags, Vladislavs Kaupužs.

Slavenas personības, kuras latgaliešiem tikai avižu slejās un žurnālu fotouzņēmumos laimējās redzēt. Tas biedēja, reibināja un lika censties.

Iedvesmas pārpilnais laiks

Es tā gada augustā ierados Latvijā no dienesta armijā un sāku strādāt Preiļu 2. vidusskolā, taču tūdaļ tiku ierauts lielo Latgales svētku gatavošanās priekā.⁸ Mani pārsteidza ziņa, ka mūsu podnieki, kas tika zākāti kā sliņķi un zagļi, nu ir lielā cieņā un saucas keramiķi. Nu ir mode doties pie viņiem ekskursijā, ko kopā ar savu klasi izdarīju, apciemojot Polikarpu Vilcānu. Pie meistara visvairāk pārsteidza Parīzes zelta diploms par svečturiem vai vāzēm, vairs neatceros. Tad, re, kāda mums bagātība! Mums, Latgalei — es sirdī liksmoju.

Jau vēlāk uzzināju, ka amatnieku reabilitāciju bija panācis kaut kāds Jānis Pujāts. Ceru, ka jums zināms, par kuru Pujātu ir runa. Par mākslas vēsturnieku, kas ar Latgales traukiem klauvēja Rīgā pie augstu priekšnieku durvīm, līdz ar savu daiļrunību panāca to, ka jau 1956. gadā tika atklāta Latgales keramikas izstāde, ar kuru augšāmcelās Latgales meistarū senā slava. Spaidus bija izturējuši nedaudzi. Tagad jau kultūras vēsturē ierakstītie Andrejs Paulāns, Polikarps Vilcāns, Jānis Backāns, Antons Šmulāns un vēl citi.

Man liekas, ka vai visi Latgales kultūras nami skanēja un staroja gaismā cauru

diennakti, tāpat kā mūsējais Preiļos. Gatavošanās procesiem sekoja prese. Tādējādi visa Latvija tika informēta par gaidāmo notikumu, un rīdzinieku interese par to auga ar katru dienu. Dalībnieki bez kurnēšanas rudens naktīs atgriezās vairākus kilometrus tālajās mājās. Mašīnu tikpat kā nebija. Labi, ja kāds varēja izlidzēt ar motociklu, kā Aglonas etnogrāfiskā ansambļa vadītājs, skolotājs Aleksandrs Vasiļevskis, kurš vecās dziedātājas personīgi izvadāja pa mājām, izraisot visa pagasta sieviešu cieņu un apbrīnu. Sāpīgs bija tautisko tērpu jautājums. To "Ciņā" aprakstīja L. Dzene. Ne visas pašvaldības palīdzēja tos iegūt, šuva pašas dalībnieces, kultūras namu vadība lauzīja galvu, kā atskaitīties par simtiem metru sarkanās drānas it kā ielu lozungiem un telpu noformējumam, kaut patiesībā bija pirkti citi audumi tautas tērpiem.

Gribu īpaši uzsvērt jau minēto ministrijas uzdevumu Kultūras nedēļas organizatoriem — visā akcijas laikā radīt tautas svētku gaisotni ne tikai Rīgā, bet visā Latgalē. Laikā, kad Rīgā uzstājās latgalieši, Latgalē tika plānotas Rīgas mākslinieku viesošānās ar koncertiem un teātra izrādēm. Kultūras nedēļā uz Latgali devās Radio simfoniskais orķestris, Dziesmu un deju ansamblis "Sakta", Valsts akadēmiskais koris. Filharmonijas solistu koncertu programmas, Akadēmiskā drāmas teātra izrāde "Indrāni", Dailes teātra izrāde "Lai arī rudens", Rīgas Krievu drāmas teātra izrāde "Tāda ir mīla", Jaunatnes teātris ar "Laimīgu ceļu" un Muzikālās komēdijas teātris ar "Zilo ezeru zemi".

Zonālās skates nevarēja notikt plānā paredzētajos termiņos, jo tie bija pārlietu optimistiski. To saprata jaunais kultūras ministrs V. Kalpiņš, kurš tieši šīnī posmā nomainīja J. Ostrovu un deva mākslinieciskajiem kolektīviem vairāk laika savu priekšnesumu mēģinājumiem. Ja par koku mākslu nebija šaubu, jo latgalieši savu varēšanu jau bija apliecinājuši gan 1955. gadā Latvijas kultūras dekādē Maskavā un gadu vēlāk turpat Maskavā notikušajā Starptautiskajā studentu un jaunatnes

festivālā, ja nešaubījās par dejotāju varēšanu un ar cerību gaidīja jaundibināto etnogrāfisko ansambļu sniegumu, taču par dramatisko mākslu Latgalē Rīgas orgkomiteja šaubījās. Sak, ar uguni kādu daudz maz ciešamu pašdarbības pulciņu varbūt izdosies sagrabināt! Vienīgais profesionālais teātris Daugavpilī bija Krievu drāmas teātris, kaut arī Kultūras ministrijas protokolā tas tika noraidīts. Kamēr Rīga šaubījās un pārdzīvoja, tikmēr latgalieši ar lielu dūšu pat baletam ķērās klāt. Un arī es šīnī pārgalvībā tiku iesaistīts. Tik tiešām, man bija iedalīta briesmoņa loma Preiļu kultūras nama baletā "Sārtais ziediņš". Dancot nevarējās, tikai biedēt. Taču komisija no manis nenobijās, bet no iestudējuma gan. Bet es jau piedalījos visos mākslas veidos. Tautu dejās, vokālajā ansambli un vēl un vēl.

Cerības vainagojās ar uzviju

Galū galā aina ar teātri izrādījās daudz priecīgāka. Pirmā zonālā skate notika Daugavpilī un kā pašu pirmo komisija vērtēja Preiļu Kultūras namā iestudēto Andreja Upīša viencēlienu "Ragana", kas tā pārsteidza rīdziniekus, ka šis mazā formāta darbiņš tika atzīts ar uzslavām un pieņemts rādīšanai Rīgā. Režisore bija vācu valodas skolotāja Marija Jumāre. Galvenajā lomā ar izcilu talantu staroja skolotāja Veneranda Vaivode, un komisija bija šokā par to, ka viņas partnerim, kas tēloja 40 gadīgo vecpuiši, dzīvē ir tikai 22 gadi. Pēc izrādes Kārlis Pamše pat gribēja viņu redzēt vaigā un aprunāties, ko arī izdarīja. Pēc uzstāšanās Rīgā šim jauneklīm tika piedāvāts darbs jaundibinātajā Daugavpils latviešu teātra trupā, bet puišis izvēlējās citu ceļu. Ja "Raganas" liktenis tika izlemts uzreiz, tad ar nākamajiem ansambļiem vajadzēja rast Zālamana spriedumu, jo latgalieši parādīja vēl trīs vērā ņemamas un pat teicamas amatieru izrādes. Vajadzēja izvēlēties vienu no tām. Vienoties nevarēja un pieņēma visas trīs, tāpēc Kultūras nedēļā Rīgā Dailes teātrī uzstājās līvānieši ar Rūdolfa Blaumaņa "Pazudošo dēlu". Drāmas

teātri daugavpīlieši rādīja R. Blaumaņa drāmu "Ugunī" un Muzikālās komēdijas teātri rēzeknieši demonstrēja revolucionārā patosa pārpilno Boris Lavreņova "Lūzumu." Jau minēto Preiļu viencēlienu "Ragana" kā koncertprogrammas numuru izrādīja kultūras namā "Draudzība" un citā vakarā to pārraidīja televīzija visai Latvijai — tas dalībniekiem toreiz bija milzu pagodinājums un pārdzivojums. Bez nosauktajiem iestudējumiem bija arī citi, kas gluži kā eksāmenā izkrita cauri. Vienu no tiem ir vērts pieminēt, lai raksturotu latgaliešus, kam "dūša kai mīts, ka calmus var lauzt". Daugavpils studenti atvēzējās pat uz tādu inscenējumu, kas nav bijis pa spēkam vēl nevienam Latvijas teātrim — tā bija Lope de Vegas varoņdrāma "Avju avots". Protams, jauniešiem nesanāca, taču kā filmā "Kāds pārlidoja pār dzeguzes ligzdu" teica indiānis: "Bet jūs taču redzējāt, ka es mēģināju celt." Un tas ir slavējami.

Bažas nopietnajai komisijai bija arī par simfoniskās mūzikas koncertu. To vēlāk avīzē "Cīņa" atklāja diriģents Leonīds Vīgners. Viņš rakstā min trīs šaubu iemeslus. Pirmais — kopā paredzēts spēlēt Daugavpils un Rēzeknes orķestriem. Divu kolektīvu sapludināšana varētu radīt iekšējos konfliktus un nesaskaņas. Otrs — lielākā daļa mūziķu bija amatieri, bez speciālās izglītības, un trešais — apvienotā Daugavpils un Rēzeknes orķestra vadītāja Paula Krūmiņa iecere uz tik komplicētu repertuāru, kas pa spēkam tikai profesionālam ansamblim. Un tās bija ne tikai L. Vīgnera bažas vien. Taču pēc koncerta viņš skaļi un ar prieku atzinās savās šaubās un bailēs. Stingrā, prasīgā, bezkompromisu pedagoga un Dziesmu svētku virsdiriģenta uzslava Latgales mūziķiem bija vērtīgāka par valsts apbalvojumu. Maestro ne tikai dzirdēja, bet arī redzēja, cik titānisku darbu bija veikuši mūziķi un pats orķestra vadītājs P. Krūmiņš. Tas bija izcils paraugs tam, ko var sasniegt, ja ir cēls mērķis un vienota griba. Un tāda mums tanī kultūras nedēļā bija. "Mēs asam taidi paši kā jūs tur Reigā... A to

i lobuoki!" Un zināt, tas daudz kur pierādījās, un par to rakstīja presē. "No latgaliešiem vajaga mācīties." Arvīda Darkēvica raksts tā arī saucās — "Rīdziniekiem ir ko mācīties". Runa ir par līdzīgu gadījumu — Rēzeknes un Daugavpils koru apvienošanu kopīgai dziedāšanai un divu jauno talantīgo diriģentu Staņislava Broka un Ulda Baloža sadarbību. Šī trijotne — Staņislavs un Terēze Broki no Daugavpils un U. Balodis no Rēzeknes — bija kultūras nedēļas spožākās zvaigznes. Veselu nedēļu viņi nezuda no laikrakstu slejām. Klāt tam sajūsmību radīja etnogrāfisko ansambļu uzvedumi latgaliešu valodā ar neredzētu atraisītību un lauku cilvēku naivumu. Par publikas mīluli kļuva astoņdesmitgadīgā Borgu māte no Aglonas, kura savā dabiskumā un skatuves organikā atsaucā atmiņā leģendāro Bertu Rūmnieci. Nedēļas laikā latgalieši pārsteidza rīdziniekus ar 15 koncertiem un trijām teātra izrādēm. No uzstāšanās brīvajiem dalībniekiem tika dota iespēja bez maksas apmeklēt Rīgas teātrus un koncertzāles. Rīga dimdēja, skanēja sen nebijušā latviskā gara pacēlumā. Zāles bija pārpildītas. Atsauksmes presē sajūsmības pilnas. Noslēguma koncerts Drāmas teātri tika atkārtots arī nākamajā dienā, un tas tika paredzēts jau nedēļas sākumā, jo tādu rīdzinieku mīlestību vai ziņkāri par Latgali vadība nebija gaidījusi. Pašās beigās Ministru padome ielūdza visus 700 dalībniekus uz pieņemšanu Augstākās Padomes telpās.⁹ Tur pasniedza apbalvojumus un goda rakstus. Bija klāti bagātīgi galdi.

Sirdi aizgrāba kontrasts starp kungiem ar diža auguma eleganto Kalpiņu pašā centrā un Latgales keramiķiem, vienkāršiem zemnieciņiem, kuri līdz šim bija apvainoti slinkumā, zādzībā un spekulācijā. Dalībnieku skaits pieauga par 200 cilvēkiem. Es apzināti eju garām koncertu programmām, dalībniekiem un citām svētku aktivitātēm, jo manam rakstam ir cits mērķis — tas ir ne tik daudz kultūras, cik valsts drošības un vienotības interešu vadiņš. Jo Latgale ir Latvijas kultūras barikāde un tai vēl ilgi būs tādai būt. Latgale ir un būs

latviskā patriotisma indikators. 1958. gada Latgales kultūras nedēļa Rīgā to spoži apliecināja.

Ko nākotnei un Latvijai deva šī Kultūras nedēļa?

Drauds par Latgales atdošanu Vitebskas guberņai tika nolikts tālākā atvilktnē, līdz to Atmodas laikā izvilka biedrs Lukjanovs un piedraudēja Latvijai kā ar brūkošās impērijas trumpi.

Latgale tā pa īstam tika pašas Latvijas ļaužu ievērota un atzīta kā mūsu kopējās kultūras neatņemama daļa ar savu folkloru, amatniecību un mentalitāti, kas tuva Latvijai kā aizmirstā un beidzot skanēt sākusi tautasdziesma¹⁰.

Latgale sāka *uzdot toni* daudzām kultūras norisēm Latvijā, ko atzina kultūras procesa vērtētāji jau tās vēsturiskās Kultūras nedēļas gaitā: L. Vigners, O. Grāvītis, A. Derkēvics, L. Dzene, A. Stankēvičs un daudzi citi.

Latgales dramatiskie kolektīvi deva ierosmi Latvijas kultūras ministrijai piešķirt Latvijas Tautas teātra statusu stabilākajiem un labākajiem dramatiskās mākslas ansambljiem. To apstiprināja Kultūras ministrijas 1959. gada 19. janvāra lēmums.

Latgales keramika tika celta godā kā tautiskās mākslas spilgtākais paraugs un iekaroja stabili vietu Latvijas prezentācijā. Rīdzinieki uz podnieku ceļiem devās tikpat kā uz Paņevežas teātri, kas tanī laikā bija modē.

Kultūras nedēļa sniedza paraugu vērienīgām nacionālās vienotības akcijām. Latgales Kultūras nedēļas afišas, plakātus un prospektus bija veidojis jaunais, tikko Mākslas akadēmiju beigušais latgalietis Jāzeps Pigoznis. Viens no pirmo Mākslas dienu organizatoriem jau 1959. gada aprīlī. Jāzeps Pigoznis zināja stāstīt, ka esot bijis nodoms pēc tam rīkot arī citu novadu kultūras nedēļas Rīgā. Taču latgalieši esot tā pārbiedējuši Kompartijas CK ar neparedzētu latviešu nacionālismu, ka pieskarties Vidzemei, Kurzemei un Zemgalei kļuva bīstami.

Kultūras nedēļa kļuva par pagrieziena vairāku mākslinieku dzīvē, ievirze drošam ceļam nākotnē. Diriģentu trijotne T. Broka, S. Broks un U. Balodis nostājās blakus šīs mākslas zvaigznēm Latvijā. J. Pigoznis, Kultūras nedēļas galvenais mākslinieks, kļuva Mākslinieku savienības aktivitāšu veicinātājs un vadītājs. Krasas izmaiņas notika Latgales podnieku dzīvē. *Fufaiku* un kirzādas zābakus nomainīja smokings. Un tas ir fakts. Jo tādā izskatā Antons Ušpelis Maskavā savā personālizstādē pārsteidza maskaviešus. Mākslas vēsturnieku J. Pujātu Latgales meistari uzcēla uz nemirstības pjedestāla. Daugavpils latviešu teātris kļuva par izcilā Dailes teātra režisora Arnolda Liniņa darba gaitu sākumu. Varu uzskaitīt daudz piemēru. Bet pašās beigās ar dziļu atvainošanos pieminēšu pats sevi. Jo es biju tas 22 gadīgais jauneklis Preiļu izrādē "Ragana", kuru gribēja redzēt žūrijas komisija. Mani izsauca un ilgi iztaujāja kāds solīds vīrs. Es nevarēju iedomāties, ka pēc pieciem mēnešiem viņš būs mans aktiera meistarības pedagogs Latvijas Valsts konservatorijas Teātra fakultātē. Tas bija to gadu ražīgais Drāmas teātra režisors Kārlis Pamše. Jā, man piedāvāja darbu Daugavpils jaundibinātajā teātrī vai studijas režijas nodaļā. Es izvēlējos izglītību. Mācību gada vidū kļuva students. Mētelīša nebija, staigāju karavīra šinelī. Tā ir sīki personīga lieta. Bet, runājot par notikumiem Latvijā, jāpiemin, ka A. Pelše nerimās. Ir ziņas, ka viņš esot vēlējies Rīgu nosaukt Gagarina vārdā. Ja gadījumā tā ir tikai folklorā, tad tomēr tik trāpīga "kā *kulaks* uz acs". Jo galu galā šis iztapoņa un karjerists savu panāca. Pēc nākamās, 1959. gada Ņ. Hruščova vizītes Rīgā nacionālkomunistu bloks tika sagrauts.¹¹

Ilgi plānotie Latgales dziesmu svētki Daugavpilī tomēr notika, protams, ar pamatīgām korekcijām repertuārā un citās lietās. A. Pelše ieņēma troni. Taču Latvijas Māksla apguva Ezopa valodu un vienoja latviešus garā ar vērienīgām mākslas, teātra, kino un dzejas dienām pēc Latgales kultūras nedēļas

parauga. Kā jau sākumā teicu — doma tagad celt gaismā šos seno dienu notikumus man radās Rēzeknē, 2017. gadā, vērojot tur pava-sarī notikušā jubilejas sarīkojuma norisi.

Cik savādas ir šis laikmetu ainas!

Avoti un piezīmes

- 1 Nacionālkomunisti 1959. gada notikumu kontekstā. Apaļā galda diskusija “Latvijas Vēstures Institūta Žurnāla” redakcijā. *Zinātnes Dzīve*. 2009. 2: 149.–173.
- 2 Kalpiņš V. Tautas atmodas laikmets (1955–1959). Rakstu krājums *Stāja. Voldemārs Kalpiņš*. Rīga: Pils, 2011. 75.–84. lpp.
- 3 Berkļavs E. Zināt un neaizmirst. 1998. Eraksti 2011 ISBN 9984-794-35-0. 285 lpp.
- 4 Zvagule A. Vecākais brālis. Rakstu krājums *Stāja. Voldemārs Kalpiņš*. 139.–144. lpp.; Broka T. Latgales kultūras nedēļu atceroties. Rakstu krājums *Stāja. Voldemārs Kalpiņš*. 145.–148. lpp.; Streičs J. Viņš nosargāja trešo zvaigzni. Rakstu krājums *Stāja. Voldemārs Kalpiņš*. 148.–150. lpp.
- 5 Laikraksti: *Cīņa, Padomju Jaunatne, Literatūra un Māksla, Skolotāju Avīze, Dzimtenes Balss*. 1958. g. 3.–14. dec. numuri.
- 6 Latvijas valsts arhīvi. F. Nr. 876, 2. apr., 39. l. Latgales novada kultūras nodaļas 1958. g. materiāli (nolikums, norises plāni, protokoli u.c.).
- 7 Latvijas valsts arhīvi, *op. cit.*
- 8 Autora atmiņas.
- 9 Laikraksti: *Cīņa, Padomju Jaunatne, Literatūra un Māksla, Skolotāju Avīze, Dzimtenes Balss*. 1958. g. 3.–14. dec. numuri.
- 10 Derkēvics A. Dziesmotā Latgale. *Karogs*. 1959, Nr. 1.
- 11 Ervīns Jākobsons. Kā izgaisa cerības par “sociālismu ar latvisku seju” – 2. *www.laikmetazimes.lv*; J. Šteimans. Nacionālā politika Latvijā 1953.–1959. gadā. *Daugavpils Universitātes Humanitārās fakultātes XII Zinātnisko lasījumu materiāli. Vēsture*. VI sējums, II daļa. Daugavpils: Daugavpils Universitātes izdevniecība Saule, 2003. 108 lpp. (79.–82. lpp.).

Par autoru

Jānis Streičs ir LZA Goda loceklis, Vatikāna prēmijas “*Beato Angeliko 2000*”, LZA Raiņa un Cicerona balvu laureāts, kinorežisors, scenārists, gleznotājs, vairāku starptautisko prēmiju laureāts. Viņš ir arī pazīstams publicists, sabiedriskais darbinieks, vadījis Latvijas Kinematogrāfistu savienību, Latgales Kultūras biedrību savienību, Rīgas Latviešu biedrību, kā “Letonikas” programmu veicinātājs saņēmis Ministru kabineta balvu.

About the author

Jānis Streičs is a Honorary Member of the Latvian Academy of Sciences (LAS), laureate of the Vatican *Beato Angelico 2000* Award, the Rainis Prize of the LAS, and the Ciceron Prize, film director, script writer, painter, laureate of several international awards. He is a well-known publicist, public figure, has headed the Latvian Filmmakers Union, Association of Latgale Cultural Societies, the Riga Latvian Society, and as a promoter of “Lettonics” (Latvian Studies) programmes he received the Award of the Cabinet of Ministers.

POLITICAL SUBTEXTS OF THE WEEK OF LATGALIAN CULTURE OF 1958

Jānis Streičs

janis.streics@gmail.com

Summary

Keywords: *Khrushchev's Thaw, Latgale, National Communists, re-unification with the Vitebsk Governorate, the Week of Latgalian Culture*

During the time of the Awakening, Anatoly Lukyanov, chairman of the Presidium of the USSR Supreme Soviet, threatened Dainis Īvāns, leader of the Popular Front of Latvia, with an action by Moscow that would split off Latgale from Latvia — the region of Latgale had been subjected to Vitebsk Governorate in the Tsarist Russia. Although the threats did not come true and now Latvia is an independent state, provocations concerning this issue do not cease until the present day, since the time when the dramatic fate of Latgale served not only as a political trump for Russia, but implemented Russia's actual inclination to regain Latgale.

After Stalin's death, two factions were formed within the Central Committee of the Latvian Communist Party. Arvīds Pelše, Moscow's henchman, was opposed by a grouping who were later called National Communists. Their leader was Eduards Berklavs. The situation was aggravated by the conflict with the nomenclature of the Communist Party of Daugavpils who declared, as an ultimatum, that Latvian newspapers had no right to meddle in their matters. Rumours were spread that occupants were preparing an action to achieve re-annexation of Latgale to Vitebsk Governorate. Therefore, supporters of E. Berklavs spontaneously decided to organise a large-scale Week of Latgalian Culture in Rīga, which would prove that Latgale is an organic and integral part of Latvia.

The terms of preparation were very short — from the June of 1958 to 3 December when the Week of Latgalian Culture had to start in Rīga. This indicates that the action was vitally important, since later it would be already too late, as was proved by the following events. The decision of the Ministry of Culture stirred up Latgale inciting the awakening of spirit, since occupants had turned this Catholic region, whose culture was closely connected with Church, into a spiritual desert. Latgalians were mocked not only for their faith but also for the ancient craft of making pottery. Latgalian responsiveness, zeal, energy, and creativity brought unexpected miracles. Talented actors were revealed, as well as high-class conductors, outstanding choirs, dance ensembles, folklore groups, and this time was marked by high quality of national creative works, visual arts and rebirth of Latgalian literature. Four theatre performances and 15 concerts were organised in Rīga. The Ministry of Culture, headed by Voldemārs Kalpiņš, and the Council of Ministers, with Eduards Berklavs taking care of this sphere, made every effort so that the event became a nation-wide festival. This was supported by press who followed the preparation works and the procedure of the festival. The leading theatres were sent with their performances from Rīga to centres of Latgale, also the State Choir, Radio Symphony Orchestra, soloists of Philharmonic with concerts. The festival justified the hopes of National Communists. Talks about the lack of culture in Latgale and its closeness with Russia calmed down. The Latgale region demonstrated such Latvianness and national zeal that the leadership of the Communist Party was scared from organising something like this also in other regions. However, the initiated activities in the Latgale region spread like sparks to further Latvian cultural actions and grew into new large-scale events that united the Latvians spiritually.